

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૬૫૩૮

દ- : ૩ / ૭૨૩૦

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કંપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૪૩૮ વર્ગીકૃત

પુસ્તકનું નામ યુષ્મદ૨૧૨

વિષય ૭ : ૩

શાન્તિલાલ—લાઇ મારે માટે એક વાર મહેનત લે. હું કાલનો ભૂખો છું.

રામો—“ભૂખો હોય, તેમાં હું શું કરું? કેટલાંએ લોક આવે છે, અને કહે છે કે ‘હું ભૂખો છું, હું ભૂખો છું.’ પણ જ્યાં એક પૈસો મળ્યો, કે જાગે શરાબખાનાનો રસ્તો શોધવા! •

શાન્તિલાલ—તારે ન કહેવું હોય તો ન કહે, પણ તારી આ વાત હું સહન કરી શકતો નથી. શું મને પણ તું તેમના જેવોજ સમજે છે વાર?

રામો—હું એ કંઈ સમજતો નથી. ધણું બોલનાથી કશું થનાર નથી. ગરજ હોય તો જાનોમાનો બેસી રહે, નહિ તો ખીજે દરબાર જુઓ. જ્યારે સરકાર સુધ ઉકશે, ત્યારે સમય બેઠક તમારી ખમર આપીશ. અહીં કંઈ કાંઈ તમારો નોકર નથી, જે આંખ બનાવે છે.

રામાની વાંકી વાતો સાંભળી શાન્તિલાલ પોતાની સ્થિતિનું સ્મરણ કરી ચૂપ થઇ ગયો. આખરે દીન થઈ બેઠકના એક ખણામાં જઈ જાનોમાનો બેસી રહ્યો. રામો અને ખીજા નોકરો બધા પગ આડા કરી સુઇ ગયા.

સન્ધ્યાનો સમય આવી પહોંચ્યો. શાન્તિલાલનું ઘર ત્યાંથી જરા દૂર હતું. અંધારી રાત છે, એમ જાણી શાન્તિલાલ ત્યાંથી ઘેર જવાને માટે ઉભો થયો. એટલામાં અંદરથી રામાની ખૂમ પડી. દારૂર સાહેબ જાગ્યા છે, એમ જાણી શાન્તિલાલ થોમ્યો.

રામો ઘાડી ઉંઘમાં હતો. પરંતુ ખીજે એક નોકર જગતો હતો. તેણે વિચાર્યું, રામાના ન બોલવાથી હવે મને બોલાવશે, તેથી તેણે રામાને હલાવી જગાડ્યો. રામો આંખ ઓળતો બોલ્યો, “જી સરકાર, આવ્યો, હાજર છું.” એમ બોલતો તે અંદર ગયો.

રામાને અંદર જતો જોઈ શાન્તિલાલે જરા દયાયલે સ્વરે કહ્યું, “ભાઈ ઠાકોર સાહેબને જરા મારી પગુ ખખર કહી દેજે.”

રામો—તમે હજી સુધી બેઠાજ છો ?

એમ કહી રામો અંદર ગયો. રામાને આવતો જોઈ ઠાકોર સાહેબે કહ્યું, “ખખર પણ નથી ? આજ શનિવાર છે ? થોડીવારમાં શ્યામલાલ, ચન્દ્રવદનભાઈ, મુનસી માખણલાલ અને મોલવી સાહેબ વગેરે આવી પહોંચશે. એમને માટે બધી ગોઠવણ તૈયાર રાખી છે કે ?

રામો—સામાનની તો મને કશી ખખર નથી. પણ એક બોટલ પોટ અને એક બોટલ શેરી તો રાખી છે.

ઠાકોર સાહેબ—“કેમ રે ! શેરી તો ત્રણ બોટલ હતી ને ?”

બે બોટલ તો રામાના પેટમાં હજમ થઈ ચૂકી હતી.

રામો—એટલા માટે તો હું એ સહુ ચીજો મારી પાસે રાખવા નથી ચલાતો. પેલે દિવસે પાંચ બોટલ વપરાઈ હતી. હજારને કશું યાદ તો રહેતું નથી, અને પછી બધો જુમ્મો મારે શિર ચઢાવે છે. હિસાબ આપતાં આપતાં તો મારે હજી ગલરાઈ જાય છે.

હાકાર—તે દિનસે પાં.....ચ બોટલ વપરાઈ હતી ?

રામો—હા. હજુર તાબેદાર શું ત્યારે જૂઠું બોલે છે !

હાકાર—આટલું છતાં પણ શ્યામલાલ કહે છે કે તે બાપની બહીકથી તથા પ્રાયશ્ચિતમાં શિર મુંડાવવાના ભયથી ઓછી મીએ છે. આજ સહુથી પહેલાં હું એનીજ અજમાયશ કરીશ. જોઈ છું તો ખરો એ કેટલો પીએ છે ! (ખડકીની બહારની બેઠક તરફ ડોકાવી) જલણે બહાર કોણ ઉભું છે ?

રામો—સરકાર, તે એક ગરીબ માણસ છે. હજુરે એને કંઈ આશ્રય આપવા કહ્યું હતું, તેથી તે આવ્યો છે. કહે છે કે આજ એને ઘેર કશું ખાવાનું નથી.

હાકાર—આજ એને જવાને કહો. આજ મારી તખીઅત સારી નથી. કાલે પાછલે પહોર અહીં આવે.

શાન્તિલાલ બહારથીજ હાકાર સાહેબની સર્વ વાતો સાંભળતો હતો. રામાના કંઈ કહ્યા વિનાજ તે ત્યાંથી ચાલતો થયો. હાકાર સાહેબે પોતેજ શાન્તિલાલને સારો આશ્રય આપવાનું કહી બોલાવ્યો હતો. તેથી તેને પૂરો ભરોસો હતો કે આજે ખાલી હાથે પાછું ફરવું પડશે નહિ. કિન્તુ હાકાર સાહેબની મ્હેંની વાતો સાંભળી તે હતાશ થયો. સંસારમાં આશા ભંગ થવાથી કેટલું દુઃખ થાય છે, એ તેજ સમજી શકે કે જેને દેવયોગે નૈરાશ્યજનિત દુઃખ સહન કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો હોય. લેખિની દ્વારા એનું વર્ણન થઈ શકતું નથી.

શાન્તિલાલ બિચારો કરે પણ શું? તે પસ્તાતો પસ્તાતો ઘેર પાછો ફર્યો. આવી અધી વાત પ્રતિભાને કહી સાંભળાવી.

પ્રભાને કોઈ પણ રીતે જાણ થઈ ચૂકી હતી કે આજે શાન્તિલાલ ધરંમાં કંઈ પણ ખાવાનું નથી. તેથી સાંજ થતાં ખારણાં આગળ ઉભા રહી તેણે શામીને પૂછ્યું.

“શામી, આજે તમારે ત્યાં ખાવાનું શું બનાવ્યું?”

શામી—ધન્ય ભાગ્ય! આજ ઘણે દિવસેનું પૂછવા આવી છે! બનાવે શું? જે ભગવાનની મરજી હશે તે બનાવ્યું!

શાન્તિલાલે શામીને કોઈ સાથે વાત કરતી સાંભળી પૂછ્યું.
“શામી! કોની સાથે વાત કરી રહી છે?”

શામી—તમારી ભાભી પૂછે છે કે ‘આજ તમારે ત્યાં ખાવાનું શું બનાવ્યું?’

શામીની વાત સાંભળી શાન્તિલાલનું આખું શરીર કોઈથી અગ્નિની માફક સળગી ઉઠ્યું. તેણે પ્રતિભાને ઉંચે સ્વરે કહ્યું, ‘જેયું આચરણ! ભાભીની વાત સાંભળી કે? ચંડાલ પણ કોઈ સાથે આવો વર્તાવ કરશે નહિ. જાઉં છું ભાઈને કહેવાને. જેઉં છું એ પણ શું કહે છે?’

પ્રતિભા—નહિ, જવાનું કંઈ કામ નથી. એના મનમાં આવે તે છે કહે, એની વાત પર ધ્યાન નહિ આપવું, એજ સારું છે.

શાન્તિલાલ—એની અકકલ તો જુઓ. એની શયતાની તો જુઓ.

એમ કહેતો શાન્તિલાલ ઉભો થયો. પ્રતિભાએ શાન્તિલાલને હાથ પકડી બેસાડવા માંડ્યો. અને કહ્યું, ‘‘તમે શું કરો છો ? એ સર્વ વાત ન સાંભળી કરી દો. ગમે તે કહે, આખરે એ મોટાંજ છે ને !’’

શાન્તિલાલ—તે મોટી કેવી ? મોટાપણાંના એનામાં શું લક્ષણ છે, તું ખસ, મને જવા દે ભાઇને કહેવા. જોઈ તો ખરો, તે એને માટે શું કહે છે ?

એમ કહી શાન્તિલાલ પ્રતિભા પાસે પોતાના હાથ છોડવી ખૂબ જોરથી ભાઈ, ભાઈ કરતો કાન્તિલાલના ઘર તરફ ગયો.

પ્રભા શાન્તિલાલને આવતો જોઈ બનાવટી ભયનો દેખાવ કરતી દોડતી, હાંફતી અને કમ્પતી પોતાના ઘરમાં જઈ કમાડ બંધ કરતાં બોલી, ‘‘જુઓ, જુઓ, તમારા ભાઈ દારૂના નશામાં ચક્રવર્ત થઈ મને મારવા આવ્યા છે.’’

કાન્તિલાલે શાન્તિલાલના બોલ સાંભળી કહ્યું, ‘‘કાણુ છે ?’’

શાન્તિલાલ—હું છું. ભાઈ આપની પાસે ઇન્સાફ કરાવવા આવ્યો છું. જુઓ ભાભીના મનમાં જેમ આવે છે, તેમ બકે છે. તે કહેવા જેવી, ન કહેવા જેવી સહુ વાત બોલી દે છે.

પ્રભા—આ જોયું ! જે દારૂ ન પીધો હોત તો આવી ગળત વાત કહેતે ખરા કે ? તમે તો જુઓ છો, હું ઘરમાં છાતી માતી પડી રહું છું. કાંઈ સાથે બોલતી પણ નથી.

કાન્તિલાલે ખીજવાતાં કહ્યું, “અમારે ત્યાં આવી પાગળપણાંની વાતો ન ચાલે. અત્યારે છાનામાના જઈ સુઈ જાયો. જે કંઈ કહેવું હોય તે કાલે સવારે મને કહેજો.”

શાન્તિલાલ—ઉલટો મને પાગળ બનાવો છો. પાગળ તમે કે હું ?

કાન્તિલાલ--શું તું મને પાગળ કહે છે ? નિકળ અહીંથી. આવી વાત ફરીથી બોલશે, તો જે ઘર આપ્યું છે, તે પાલુ લઈ લઈશ.

શાન્તિલાલ—ઘર આપ્યું છે ? તે જાણો મને ખેરાત કીધું છે ?

કાન્તિલાલ ક્રોધથી ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં બોલ્યો, “તું ચૂપ રહે. જે બહુ પાગળપણું બતાવશે તો અત્યારે ચાણામાં મોકલાવી દઈશ. અહીં કોઈ છે, જે આને પકડી ચાણામાં લઈ જાય.”

શાન્તિલાલ—ખીજને શી ગરજ પડી છે, ખુદ તમે શા સાર નથી આવતા ?

એ સાંભળી કાન્તિલાલ કપડાં સંભાળતો કમાડ ખોલી બહાર આવ્યો. કાન્તિલાલના બહાર આવ્યા પહેલાંજ પ્રતિલા આવી શાન્તિલાલનો હાથ પકડી પોતાના ઘરમાં લઈ ગઈ. જે તે શાન્તિલાલને ન લઈ ગઈ હોત, તો બંને ભાઈઓમાં આજે જરૂર કંઈ નવું જીવું થયા વિના રહેતું નહિ.

શાન્તિલાલને ઘરમાં લાવી પ્રતિલાએ કમાડ બંધ કરી દીધાં. કેટલોક વાર સુધી તો શાન્તિલાલ ક્રોધનો માર્ગો છાનો માનો બેસી

રહ્યો. તે પછી રડતો બોલ્યો, “હવે અહીં રહેવું મુનાસિબ નથી. દુષ્ટોની સંગતમાં રહેવા કરતાં નર્કમાં રહેવું સારું છે. હું હવે અહીં ત્રણ દિવસથી વધારે રહી શકીશ નહિ. આ ઘરથી જંગલમાં વાસ કરવો હજાર દરજ્જે સારો છે.”

પ્રતિભા રડતી રડતી બોલી—જે આપણા ભાગ્યમાં લખ્યું હશે તે ભોગવવુંજ પડશે ! જઈશું ક્યાં? અન્યત્ર જવાથી શું વળે? જે કંઈ કષ્ટ ભોગવવાનું હશે, તે આપણે અહીં રહીનેજ ભોગવશું. તમે અહીંથી ક્યાંએ ચાલ્યા જશો, તો હું અહીં એકલી શી રીતે રહીશ?

શાન્તિલાલ—હું તને સાચું કહું છું. મારી વાત પર તું વિશ્વાસ રાખ. હું મારે માટે જરા પણ શોચ કરતો નથી. મારું અંતર જે કંઈ દુઃખથી વળોવાય છે, તે તારું અને જયન્તનું. તમને બંનેને જોઈ મારું ધીરજ જતું રહે છે. જે તું આ ભાગ્યહીનના હાથમાં ન પડી હોય તો તને આટલું બધું કષ્ટ શા સાર સહવું પડત? અને મને પણ આટલી ચિન્તા શા માટે હોત?

આ સાંભળી પ્રતિભાનું દુઃખ બેહદ વધ્યું. એની બંને આંખોમાંથી આંસુના પ્રવાહ વહેવા લાગ્યા. કંઈ રૂંધાઈ ગયો. એણે કંઈ બોલવાની ઇચ્છા બતાવી, પણ મોઝાંથી બોલ ન નીકળ્યો. ડાબો હાથ સ્વામીની ખાંધ પર નાંખી તે જમણે હાથે પોતાના લૂગડાં વતી પોતાના આંસુ લૂછવા લાગી.

શાન્તિલાલે હાથ પકડી પ્રતિભાને પોતાની બગલમાં બેસાડી, અને પ્રેમ ભરી નજરે તેના મોં તરફ જોઈ કહ્યું, “મારા દુઃખમાં

વધારો ન કર. જો તું મને આટલું ન ચહાતી હોત, મારી આત્મા પ્રમાણે ચાલતી ન હોત, મારાં દુઃખથી દુઃખી થતી ન હોત, ખીજી કંઈ શા સ્ત્રીઓની પેઠે મારી સાથે લડતી ઝગડતી હોત, યા મારી વાત ન માનતાં જેમ મનમાં આવે તેમ કરતી હોત, તો મને આજ આટલું દુઃખ ન થાત ! મેં આજ સુધી તને કંઈ પણ કહ્યું નથી, પણ આજે કહું છું. તેં જ્યારે જ્યારે તારાં ઘરેણાં મને વેચવા માટે આપ્યાં છે, ત્યારે ત્યારે મને એવુંજ માત્રમ પડતું કે જાણે માઈ એક એક અંગ કપાઈ જાય છે, પણ શું કરું ? ન વેચું તો ઘર શી રીતે ચાલે ? અન્નર્યામી લગવાન જાણે છે, તારાં ઘરેણાંના રૂપીઆથી તે અન્ન ખરીદ કરી ખાધું છે, તે એવું જાણાતું કે જાણે હળાહળ ઝેર. ઘરેણાં આપવામાં તેં જરા સરખું પણ તાઈ મન મેલું ક્યું નથી. જો તેં ઘરેણાં આપવામાં આનાકાની બતાવી હોત, તો મને આજ આટલું દુઃખ ન થાત ! આખરે તને હું એક વાત કહું છું. તું થોડા દિવસને માટે તારા આપને ઘેર જા, અને શામી પણ કેઈ ખીજું ઘર ખોળી લે. તે ગિચારી આપણી સાથે રહી શા સાઈ નકામી નકલીક વેઠે.

શાન્તિલાલની વાત સાંભળી પ્રતિભાનું હૃદય જાણે ચીરામ્ ગયું હોય. તેમ કલ્પાંત કરતી બેસી, “મારા જવાથી જો આપનું દુઃખ દૂર થતું હોય, તો આપને ત્યાં શું, આપ કહો ત્યાં ચાલી જઈ” ; પણ તમને આ સ્થિતિમાં મૂકી હું સ્વર્ગમાં રહીને પણ સુખ પામીશ નહિ. જ્યારે જ્યારે મારાં મનમાં રમરણ થઈ આવશે કે આપ ક્યાંએ ભૂખ્યા તરસ્યા ન રહ્યા હોય, ત્યારે મારાં મ્હોનું અન્ન મને ઝેર જેવું લાગશે. આવે વખતે કેમ કરી મારાં મ્હોંમાં અન્ન જઈ શકે ? હા, જ્યંતો

લીધે અહીંથી જવાની ઇચ્છા કદી કદી થાય છે, પણ ભગવાનની કૃપાથી જયન્તને આજ સુધી ભૂખ્યું રહેવું પડ્યું નથી. જ્યાં સુધી એને ખાવાનું મળતું રહેશે, ત્યાં સુધી આપને છોડી હું ક્યાંએ જઈશ નહિ. હવે રહી શામીની વાત. શામીની આખતમાં આપે જે કંઈ તેમ કરવુંજ વાજખી છે. આપણી સાથે રહી શામી શાં સાં દુઃખ ભોગવે!

શાન્તિલાલે શામીને બોલાવી. શામી ખીજે વખતે એકવાર બોલાવવાથી ત્રણવાર ઉત્તર આપતી હતી. તે આ વખતે કંઈ પણ ઉત્તર ન આપતાં ધીરે ધીરે શાન્તિલાલની પાસે આવી. શામીની આંખો લાલચોળ થઈ ગઈ હતી. અને મ્હોં ભારી થઈ ગયું હતું. તે આવી છાનીમાની ઉભી રહી. કંઈ પણ બોલી શકી નહિ.

શાન્તિલાલ—શામી ! તું અમારે ત્યાં રહી આટલું બધું કંઈ શાં સાં વેડે છે ? અમારી સાથે રહી તારે તકલીફ લેવાની શી જરૂર! પગાર મળવાનો તો દૂર રહે! પણ તને બે વખત પૂરું ખાવાનું પણ મળતું નથી. એથી અમારી બંનેની એવી ઇચ્છા છે કે તું ખીજ કોઈ સારી જગ્યા શોધી લે. જે ભગવાન કરે ને અમારા દિવસ સુધરે તો જોઈ લઈશું.

શાન્તિલાલ વધારે બોલી શક્યો નહિ. એનું ગળું ભરાઈ આવ્યું. તે માથું નીચું નમાવી પડતાં આંસુ છૂપાવવા લાગ્યો.

શામીએ રડતાં રડતાં કહ્યું—મેં આપની પાસે કદી પણ પગાર માગ્યો નથી, તેમજ હું પગાર મેળવવાની આશાથી આપને ત્યાં કામ

કરતી નથી. હું રૂપીઆ લઈ શું કરીશ ? તમે બંને તમને ગમે તેમ કરો, પણ હું જયન્તને છોડી ક્યાંએ જઈશ નહિ. જે માઈ રહેવું આપને ભાર રૂપ જણાતું હોય, તો મને જે આપણાં તે આપણાં, પણ જયન્તથી અળગી કદીએ થઈશ નહિ,

શાન્તિલાલ—શામી, રૂ રૂ નહિ, શાંત થા. હું જે કહું છું, તે બ્યાન દઈ સાંભળ. મારી સાથે રહેવું અને એકાદશી મન કરવું સરખું છે. તને જયન્તને જોયા વિના રહેન નથી પડતું, એ વાત સાચી. પરંતુ જે ઘેર તું જશે, ત્યાં પણ જયન્ત જેવા કેટલાએ છોકરા મળી જશે. જ્યારે તે છોકરા સાથે તારો જીવ મળી જશે, એટલે પછી બીજા તે જગાથી જવાનું મન પણ થશે નહિ.

શામી—છોકરાં તો ઘણાંએ મળશે, પણ આ જયન્તના જેવો એક પણ મળશે નહિ. એમ કહી શામી ખૂબ જોરથી રડવા લાગી.
શાન્તિલાલ—જાની રહે, એમાં રડે છે શું ?

શામી—જયન્તના જેવોજ મારો એક છોકરો હતો. તેનું નામ પણ મેં જયન્તજ રાખ્યું હતું. અહીં રહેવાથી એમ જણાય છે કે આ મારો જયન્તજ છે. એને જોઈ હું મારા જયન્તને ભૂલી જઈ છું. હું અહીંથી ક્યાંએ જઈશ નહિ.

શાન્તિલાલ અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે પ્રતિભાની તરફ જોઈ બોલ્યો, ‘કહે હવે આનો શો ઉપાય કરવો ?’ પ્રતિભા કંઈ પણ ન બોલતાં માથું નીચું નમાવી રડવા લાગી.

શામીએ ધીરજ દર્દ કહ્યું, મેં મારી પાસે થોડા રૂપીઆ એકઠા કરેલા છે. હું મારા મન સાથે નિશ્ચય કરી ચૂકી છું, કે મારી પાસે જે કંઈ છે તે જયન્તનેજ આપોશ. તમે જે મારી સલાહ સાંભળતા હો, તો હું કહું. આપ કોઈ ગાવા બળવવાવાળી ટોળીમાં સામેલ થઈ નોકરી કરો. એવી નોકરી આપને મળે, ત્યાં સુધી હું મારી પાસે જે સિલક છે, તેનાથી ખર્ચ ચલાવીશ. જ્યારે આપની પાસે રૂપીઆ આવે, ત્યારે મારા રૂપીઆ આપી દેજો. હું લઈને પણ ગું કરીશ ? તે જયન્તનેજ આપીશ ને.

શામીની પ્રેમ ભરી વાતો સાંભળી પ્રતિલા અને શાન્તિલાલનાં હૃદય ખરકની પેઠે પીગળી ગયાં. આખરે હારી તેમને શામીની વાત માન્ય રાખવી પડી.

બીજે દિવસે સવારમાં શાન્તિલાલ શામી પાસે પાંચ રૂપીઆ રાહ ખર્ચને માટે લઈ નોકરીની શોધમાં નીકળ્યો. પ્રથમ સૂર્યપુર જવાનો નિશ્ચય કરી તે તરફનો રસ્તો પકડ્યો. બપોર સુધી ચાલતાં ચાકવાથી વિશ્રામ લેવા એક વિશાળ વૃક્ષ નીચે બેઠો છે. તે આ પ્રકરણારંભે આપણે જાણી ગયા છીએ. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો. “ગાવા બળવવાનો ધંધો કંઈ હલકો નથી, પરંતુ તેવી ટોળીઓ સાથે રહેવું એ ઘણું નીચ કામ છે” તેના મનમાં એવી ગડમથલ ચાલતી હતી કે કોઈ બીજા ઉપાયથી જીવન નિર્વાહ કરી શકાય કે નહિ. એટલે ત્યાં એક બીજો પાથિક આવી બેઠો.

“જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કહો કેમ ફરશે ?
આવળના કાંટા કહો કદી કયમ ટળશે ?”

૧૦ વર્ષ પરિચ્છેદના અંતમાં જે પથિકની વાત કહેવામાં આવી છે, તે શરીરે દુર્બલ, પલુ લાંગ્યા અને વર્ણ કાળો હતો. ઉંમર ૩૨ કે ૩૩ વર્ષની હતી. ડાબા હાથમાં હુકકો તથા ચલમ તથા ડાબી ખાંધ પર એક જૂનાં કપડાંની ઝોળીમાં સારંગી લટકી રહી હતી. જમણા હાથમાં વાંસની એક છડી હતી. પગમાં જોડા ન હતા. ધોતીઉં મેચું હતું. માથે એક દુપટો પાંચડીની માફક લપેટેલો હતો. આ પથિક જ્યારે શાન્તિલાલની પાસે જઈ એકો, તે વખતે શાન્તિલાલ એકાગ્રચિત્તે મનમાં પોતાની અવસ્થાને માટે શોચ કરી રહ્યો હતો. એથી તેને જરા પલુ માલૂમ પડ્યું નહિ, કે મારી પાસે કોઈ આવી એકું છે. કિન્તુ હુકકો પીવાના ગુડગુડાટના શબ્દ સાંભળી શાન્તિલાલે સાવધાન થઈ નજર ફેરવી જોતાં એકદમ તેને એવું લાગ્યું કે જાણે અત્યારે ઝાડ પરથી કોઈ ભૂત નીચે ઉતરી આવ્યું છે. તે ડરી ગયો, અને ચોંકીને બોલ્યો, “તમે કાણ છો ?”

શાન્તિલાલને ભયભીત થયેલો જોઈ તે પથિકે ઉત્તર આપ્યો, “હું માણસ છું, ખદીશ મા. રામાની માએ કહ્યું હતું. દિવા કાકરવાદ્મીતા રાત્રી તરતે નર્મદામ્ તે અત્યારે સાચું માલમ

પડે છે. માણસને જોઈ જીવો છો. શું આવું સાહસ કરવાજ ધેરથી એકલા બહાર નીકળ્યા છો કે ?

શાન્તિકાલે પથિકની વાત સાંભળી પ્રચ્છન્ન વદને કહ્યું, “ આપે સાચું કહ્યું છે. પણ એ તો કહો કે આપનું નામ શું છે ? ”

પથિક—મારું નામ શ્યામસુન્દર છે. અમારું ઘર રામપુરમાં છે. મારા આપનું નામ ગોકુળચન્દ્ર હતું, અને અમે હકોર બ્રહ્મનારાયણસિંહની પ્રજા છીએ.

શ્યામસુન્દરને બહુ બોલવાનો રોગ હતો. શાન્તિકાલે એનું આટલું સંભાળણું સાંભળી એની બુદ્ધિનું માપ કરી દીધું. એના મુખથી કંઈ વિશેષ સાંભળવાની જ્ઞાતાસાથી પૂછ્યું, “ એ હકોર બ્રહ્મનારાયણસિંહ કોણ છે ? ”

શ્યામસુન્દરે આંખો ફાડી આશ્ચર્ય પામતાં કહ્યું, “ હકોર બ્રહ્મનારાયણસિંહ કોણ છે ? એમ તમે મને પૂછો છો ! ” શ્યામસુન્દરને એવી ખાતરી હતી કે હકોર સાહેબને દુનીઆમાં એવો કોણ અભાગી હોય કે તે તેને પીછાનતો ન હોય !

શાન્તિકાલ—ભાઈ હું તો નથી જાણતો કે હકોર બ્રહ્મનારાયણસિંહ કોણ છે ?

શ્યામસુન્દર—હકોર બ્રહ્મનારાયણસિંહ પહેલાં એક દેશના રાજા હતા. બળવાના વખતમાં એનું રાજ્ય જપ્ત થઈ ગયું હતું,

તો છતાં પણ એમની પાસે હજી ઘણી દોલત છે. એમના જેવો નામી અમીર હજી સુધી કોઇ જોવામાં નથી આવતો. એનાથી ચઢીઆતું અત્યારે કોણ છે. તમે એનું નામ નથી જાણતા, એ ઘણી નવાઈની વાત છે !

શાન્તિલાલ—“હશે.” એમ કહી ચૂપ થઈ ગયો.

શ્યામસુન્દરે ઘણો વાર સુધી હુકકો ગડગડાવી શાન્તિલાલની તરફ જોઈ પૂછ્યું, “આપ”

શાન્તિલાલે કંઈ હસતે રહેરે જણાવ્યું, “હું એક કુલીન પણ દીન બ્રાહ્મણ છું.” જરા વાર ચૂપ રહી પૂછ્યું, “આપ અત્યારે ક્યાં જાઓ છો વાર?”

શ્યામસુન્દર—ખીજે ક્યાં? કંઈ પૈસા કમાવવાની મતલબથી બહાર રખડું છું. ભાઈ! હું મારા દુઃખની શી વાત કહું? અમે ત્રણ ભાઈ છીએ. મારા મોટા ભાઈનું નામ યુગલકિશોર અને નાના ભાઈનું નવલકિશોર છે. તે બંને ઘરના કામકાજમાં કશું ધ્યાન આપતા નથી. ઘરનો સઘળો ભાર મારા એકલાના ઉપરજ છે. હું જ્યારે ક્યાંએથી કંઈ લાવું ત્યારે ઘરનો ખર્ચ ચાલે. હું એકલો કમાવવાવાળો, અને ખાવાવાળાં બધાં. ભલા આવું ક્યાં સુધી ચાલે? તમેજ કહો, હું એકલો ઘેર ખેરસી બધાનો ખર્ચ શી રીતે નીભાવી શકું? એ કારણથી ઘર છોડી બહાર નીકળી આવ્યો છું. જોઈ પરદેશમાં કંઈ રૂપીઆ મળે છે કે નહિ?

શ્યામસુન્દરની વાત સાંભળી શાન્તિલાલને હસવું આવ્યું, પણ શ્યામસુન્દર પોતાના દુઃખની વાત કહે છે, તેમાં હસવું અનુચિત સમજી હસવું રોકી બોલ્યો, “પરદેશમાં રૂપીઆ છે કે નહિ, તે તમે શી રીતે જાણશો ?”

શ્યામસુન્દરે ઝટ લઇ ઝોળીમાંથી સારંગી કાઢી શાન્તિલાલને બતાવી કહ્યું, “હું શું અમસ્તોજ પરદેશ નીકળ્યો છું ? કંઈ કિસમ છે, ત્યારેજ રૂપીઆ કમાવવાને માટે ઘર બહાર નીકળ્યો છું. ગુલુવાન ગૃહસ્થાને મળતાં રૂપીઆનો પત્તો તરત હાથ લાગશે. ઉસ્તાદ-જીએ મને આ કિસમ શીખવ્યો છે, જેને પ્રતાપે હું જ્યાં જઈશ, ત્યાં કમાઇ ખાઈશ. મને અન્ન વસ્ત્રની તો કદી પણ તકલીફ પડતી નથી. સાચું પૂછો, તો મને મોટા માણસ થવાનો શોખ છે, જેડું છું કે મારો મનોરથ ક્યારે પાર પડે ?”

શાન્તિલાલે મનમાં મનમાં જવાબ આપ્યો. “તું કેવળ એક સારંગીના ભરોસા પર મોટો માણસ થવા ચાહે છે. કદાચ બની પણ જાય. પણ અત્યારે તો તમારી શિકલ અને વાતચિત્તથી જણાઈ આવે છે, કે હાલમાં તમારી પાસે કશું નથી. એક વાર એનો કિસમ તો જોઇએ.” એમ વિચારી પ્રકટ રીતે કહ્યું “ભાઈ એક વાર કંઈ બાંધો તો સહી.”

શ્યામસુન્દર તરત સારંગી કાઢી તેની ખીંટીઓને બે ચાર વાર અઢાળ થોક કરી વગાડવા લાગ્યો. શ્યામસુન્દર ખૂબ જોરથી માથું ધુમાવતો ગાળ્યો, એની આંખો નાચવા લાગી. આખું શરીર ટુલ

ઉદ્યું. શાન્તિલાલને તો તે જોનાં એવુંજ માલમ પડ્યું કે
કે એને મૃગીનો રોગ ઉપડ્યો છે. શાન્તિલાલે ધણા પ્રયત્ને હસવું
રોકી પૂછ્યું, “તમે કંઈ ગાધ પણ જાણો છો ખરા?”

શ્યામસુન્દર—“હા.” એમ કહી સારંગીના સુરમાં સુર
મેળવી ગાવા લાગ્યો.

“જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કહો કેમ ફરશે?

બાવળના કાંટા કહો કદી કયમ ટળશે?”

ગાવું સાંભળે છે કોણ? શ્યામસુન્દરનો હાવભાવ અને મ્હોંના
આગા જોઈ શાન્તિલાલ દંગ થઈ ગયો. તે કોઈ પણ રીતે પોતાના
હસવાંને રોકી શક્યો નહિ. શ્યામસુન્દર શાન્તિલાલને હસતો જોઈ
ગાવું બંધવવું બંધ કરી બોલ્યો, “ઉસ્તાદજીએ પ્રથમથીજ કહ્યું
હતું કે ‘શ્યામ! મુરખની આગળ કદી પણ ગાવું બંધવવું નહિ.’
તમે ગાવા બંધવવાનો મર્મ શું જાણો? આ વખતે જો ઉસ્તાદજી
હોત, અથવા કાલીનાથ ભય્યાજી હોત, તો મારો ગાવા બંધવવાનો
મર્મ સમજી ખુશ થાત. છોકરાંની પેઠે હસવાથી કોઈ કાબેલ નથી
કહેવડાવી શકતું. ગોવર્ધનદાસ મહાન્તજીએ મને કેટલીએ વાર
બોલાવ્યો, અને દશ રૂપીઆ મહીનો આપવા માંડ્યો, છતાં પણ હું
તેને ત્યાં ગયો નહિ. તમે મને શું ઓળખો. મોટા મોટા લોક મારી
ખુશામત કરે છે સમજ્યા?”

શરૂઆતમાં શ્યામસુન્દરનો હાથ સારો હતો. તે સાઈ વગાડી
જાણતો હતો. ગોવર્ધનદાસે તેને એમ સમજી બોલાવ્યો હતો, કે

થોડા દિવસ મારી સાથે રહેશે, તો શ્યામસુન્દરને ખગ્નવતાં આવડી જશે. પાંચ રૂપીઆ મહીનો મુકરર કરી શ્યામસુન્દરને પોતાને સાં રાખવા ઇચ્છા દર્શાવી. ત્યારથી શ્યામસુન્દર પોતાને ખીજે તાનસેન સમજવા લાગ્યો. પોતાની આગળ ખીજા કિસખીએને તણખત્રાં યરાયર સમજતો હતો. તે સારંગીના જે બે બોલ શીખ્યો હતો, તેમાં પોતાની તરફથી ટીકા-ટિપ્પણી કરવા લાગ્યો. વગાડતી વખતે માથું હલાવવું, આંખ તથા બાંધ ચલાવવા વગેરે ખરી આદત પડી ગઈ હતી. ખીજાં પણ અનેક કારણોથી તેનું વગાડવું બગડી ગયું હતું. સહુ લોક એના વગાડવાનો તિરસ્કાર કરવા લાગ્યા. ગોવર્ધનદાસે એને પોતાને ત્યાં રાખવા ઇચ્છા દર્શાવી, તે ઇચ્છા એને માટે હાનિકારક નીવડી. શ્યામસુન્દર અભિમાનનો માર્યો પ્રહારી જઈ ત્યારથી વાંચવું-લખવું 'તુચ્છ' સમજવા લાગ્યો. તે પોતાના સંબંધી જનોને વારંવાર કહ્યા કરતો હતો, કે “વાંચવું લખવું શું અધરું છે? મરજી થતાં બધાં તે શીખી શકે. પરંતુ ગાવા બખવવા માટે તો સરસ્વતીની કૃપા જોઈએ” જ્યારથી એના બેબામાં આ વાત ઘુસી, ત્યારથી એણે પોતાનો જાતીય વ્યવસાય પણ છોડી દીધો. પહેલાં તો સાંજ થતાં જરા તરા વગાડી પોતાના મન સાથે આનન્દ માનતો હતો. પણ જ્યારથી ગોવર્ધનદાસને ત્યાં ગયો, ત્યારથી આખો દિવસ સારંગી બખવવા સિવાય ખીજું કામ કરતાં શ્યામસુન્દરને કામજો પણ જોયો નથી. યુગલકિશોર મહોલ્લામાં ગાય દોહી આપા દરેક ગાયે મહીને બે આના મેળવતો હતો, તે જ્યારે મહીનાના પૈસા લાવી ઘરમાં મૂકતો, ત્યારે શ્યામસુન્દર કંઈને કંઈ યુક્તિથી

પૈસા ચોરી લઇ નવી સારંગી ખરીદ કરી લાવતો. યુગલકિશોરે ધણુ ઉપાય કર્યા, પણ જ્યારે એની એ આદત છૂટી નહિ, ત્યારે આખરે ખીજવાઈ ઘરમાંથી કાઢી ચૂક્યો. શ્યામસુન્દરે જતાં જતાં લાઇને કહ્યું, “તું અમારા કિસબને શું સમજે ? તેં મોતી અને સીપને બરાબર ગણ્યાં. હું દીલગીર થાઉં છું કે તમે મારી મોટાઇ જાણી શક્યા નહિ. વાહ ! હું જાઉં છું. થોડાજ દિવસમાં તમે જ્નેશો કે કે હું કેટલા રૂપીઆ લઇ ઘર આવું છું. ત્યારે તમે મારા બારણા આગળ માથું ઝીકી મરી જાઓ, તો પણ હું એક મૂઠી ચોખ્ખા સુદ્ધાં આપીશ નહિ.” આવી રીતે લાઇઓ સાથે લડી શ્યામસુન્દર નોકરીની તલાશમાં મુંબઈ તરફ જતો હતો. રસ્તામાં શાન્તિલાલની મુલાકાત થતાં બંને વચ્ચે જે વાતચિત્ત થઈ, તે વાચકગણ સારી પેઠે જાણે છે.

શાન્તિલાલે શ્યામસુન્દરને રાજી કરવાના હેતુથી પૂછ્યું, “કહેશો, શ્યામસુન્દરજી ! તમારો વિવાહ તો થઇ ચૂક્યો હશે ?”

શ્યામસુન્દર અત્યંત અભિમાની હોવા છતાં પણ હૃદયથી ખીલકૂલ નીરસ ન હતો. એથી એણે હસી ઉત્તર આપ્યો. “નહિ. આપ ક્યાંએ મારા વિવાહની વાત નક્કી કરો, તો બહુ સાફ થાય.”

શાન્તિલાલ—કોશીશ કરવામાં શી મુશ્કેલી છે ? કિન્તુ અત્યારે એ તો અતલાવો, કે અહીંથી તમે ક્યાં જશો ?

શ્યામસુન્દર—ગોવર્ધનદાસ આજકાલ મુંબઈમાં છે, એની પાસે જઈશ. ચાર પાંચ વર્ષ પર એમણે મને દશ રૂપીઆ મહીનો આપવા કહ્યું હતું. ત્યાર પછી મેં મારો હાથ ધણો કેળવ્યો છે.

ખુદ ઉસ્તાદજી પણ ગાવા બળવવામાં મારી સાથે હાર કબૂલ કરી ચૂક્યા છે. અત્યારે વીશ રૂપીઆ મહીનો ન આપે પણ પંદરમાં તો કરી શક નથી. ઘણામાં ઘણો મહીને પાંચ રૂપીઆનો ખર્ચ થશે, ને દશ બચાવીશ. એક વરસમાં તો હું એટલા બધા રૂપીઆ એકઠા કરીશ, કે જેથી મળની સાથે લગ્ન કરી શકાશે. હું આજ સુધી મારો વિવાહ કરવા ઇચ્છતોજ ન હતો. નહિ તો આજ ક્યારનોએ મારો વિવાહ થઇ ગયો હોત.

શાન્તિલાલ શ્યામસુન્દરના મ્હોં પર પ્રસન્નતાની સુરખી જોઇ ઘણો ખુશી થયો. પોતે પોતાના મન સાથે વિચાર્યું, “પાગળોનાં મન હંમેશાં સુખથી ભર્યાં પુરાં રહે છે. એમને કોઇ વાતની ચિન્તા હોતી નથી. લોકો સાચું કહે છે કે ઉન્માદીઓને દુઃખ ભૂલી જાય છે. અત્યાર સુધીના જાણુવા પ્રમાણે એની અવસ્થા મારા જેવીજ છે. ફેર એટલોજ છે કે હું એનાથી કંઈ દરજ્જે સારું બળવી નાહું છું. એ તદ્દન મૂર્ખ છે, છતાં પણ મુંબાઇ જઈ રા. ૧૫) મહીનો મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે. ત્યારે શું હું પણ એની માફક ચિન્તા-શૂન્ય થઇ જઈ વાઈ? શ્યામસુન્દર આજે પહેલવહેલોજ નેત્રી નીકળ્યો છે. નિરાશા કેને કહે છે તે, એ જાણુતો નથી. પરંતુ એને નોકરી મળશે નહિ, ત્યારે એને કેટલું બધું દુઃખ થશે ?” શાન્તિલાલે ઘણો વાર સુધી મનમાં આવી ગડમથલ કર્યા પછી પૂછ્યું, “શ્યામસુન્દર! આજ પહેલાં તમે કોઈ વખત પરદેશ ગયા હતા?”

શ્યામસુન્દર—નહિ,

શાન્તિલાલ—ત્યારે તમે એકલા મુંબાઈ શી રીતે જશો ? તમને રસ્તો કોણ બતાવશે ?

શ્યામસુન્દર—રસ્તો કોણું ખતાવશે? કેમ વાર? હરકોઈ ખતાવશે.

શાન્તિલાલે વિચાર્યું, “હું એકલો છું, જે એને મારો સાથી કરી લઉં, તો ખર્ચ ખમણો વધી જાય છે. જે મને એકલાને પાંચ દિવસ ચાલે, તે એના સામેલ થવાથી બેજ દિવસમાં ખતમ થઈ જશે. વળી એ મુંબઈ જવાનું કહે છે. સૂર્યપુર કરતાં મુંબઈ ઘણું મોટું શહેર છે. ઘણાં લોક પૈસા પેદા કરવા મુંબઈ જાય છે. તો હું પણ સૂર્યપુર જવા કરવાં એની સાથે મુંબઈ જઈં તો. કેટલોક વાર વિચાર કરી “શ્યામસુન્દર! તમે મુસાફરીએ નીકળ્યા છો તો સાથે ખર્ચ માટે શું લઈ આવ્યા છો?”

શ્યામસુન્દર—ખર્ચ માટે મારી પાસે આ સારંગી સિવાય ખીજું કશું નથી. સહુ લોક કંઈ તમારા જેવા સારંગી સાંભળી હસવાવાળા નથી. રસ્તામાં જે ક્યાંએ કોઈ ગુણી મળી ગયો, તો એક ઘડીમાં પાંચ દિવસનો ખર્ચ મળી જશે. જે ગાયનને સાંભળી તમે હસતા હતા, કેટલાએ લોક તે સાંભળી રડવા લાગે છે” એમ કહી તે ફરી ગાવા લાગ્યો.

“જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કોણે કેમ ફરશે ?”

શાન્તિલાલ—હું તમારું ગાયન સાંભળીને હસ્યો નથી, ગાતાં ગાતાં ગમે તેમ માથું હલાવવાની તમારી ચેષ્ટા જોઈ મને હસવું આવ્યું હતું.

શ્યામસુન્દર—જે તમે ગાવા બળવવાની વિદ્યા જાણતા હોત, તો આવું હરગિશ પણ બોલત નહિ. તારા આપવાને વખતે તારા આખા વિના રહી શકાય ખરું કે ? જે લોક ગાવા બળવવા વાળા

હોય, તેમની સાથે થોડા દિવસ રહેશે તો જણાશે. તમને મારી વાતનો વિશ્વાસ ન હોય, તો કોઈ ગવૈયાને પૂછી જોજો.

શાન્તિલાલ—વાર, હું કોઈ ગવૈયાને પૂછી જોઈશ. પરંતુ અત્યારે તમને એક વાત પૂછું છું. હું પણ મુંબાઈ જઈ છું. જે આપણે બંને સાથે મળી જઈએ તો સારું !

શ્યામસુન્દર—એતો સારી વાત છે. પણ એક વાત હું પહેલેથી જ કહી દેવી ઉચિત સમજું છું. હું ગાંધી બજારી જે પેદા કરું, તેમાંથી તમને કંઈ પણ મળશે નહિ. તમે જે હિસ્સો ન માગતા હો, તો ખુશીની સાથે મારી સાથે ચાલો.

શાન્તિલાલ—નહિ, હું તમારી પાસે કદી પણ હિસ્સો માગું નહિ.

એ પછી શ્યામસુન્દર “જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કહો કેમ ફરશે ?” એ ટુકને ધુમાવવા લાગ્યો. ત્યારે શાન્તિલાલ લવિષ્યની ચિન્તા કરતો ઉઠી ઉભો થયો.

“જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કહો કેમ ફરશે ?” એ ગીત શ્યામસુન્દરને બહુ પસંદ પડ્યું હતું. એ ગીતને તે દરરોજ ન્યારે ને ત્યારે ગાયા કરતો હતો. આ જૂના અભ્યાસ પ્રમાણે આજ પણ શ્યામસુન્દર ધીરે ધીરે ગાતાં ગાતાં ચાલવા લાગ્યો.

“જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કહો કેમ ફરશે ?

આવળના કાંટા કહો કદી કયમ ટળશે ”

શાલિની.

લૂખી સૂકી લાખરી ખાઈનેએ,
અલ્પાયાસે મોજ ને મેળવાએ;
ના તે આવે જૈ (જઈ) વિદેશે વસંતાં,
મિષ્ટાન્નો, ને મૃદ્ય મોઢે મળંતાં.

ધ્યા સમય થતાં શ્યામસુંદર તથા શાન્તિલાલ એક બજારમાં આવી પહોંચ્યા. રાત ઉતરવાને કોઈ વીંશી શોધવા લાગ્યા. જે દુકાનમાં જાય તે મુસાફરોથી ભરી પૂરી હતી. એક પણ ખાલી દુકાન જોવામાં આવી નહિ. આખરે ખોળતાં ખોળતાં જરા આઘે એમણે એક દુકાનમાં દીવો બળતો જોયો. દુકાનની આબુબાબુ આંખાનાં ઝાડો હતાં. જેથી રાત થવાને લીધે તે દુકાન સ્પષ્ટપણે જોવામાં આવતી ન હતી, અને મુસાફરો જગ્યા મળી જતાં ત્યાં સુધી જવું પણ અનાવશ્યક સમજતા હતા. શાન્તિલાલ અને શ્યામસુંદરે ત્યાં જઈ જોયું કે ત્યાં પણ બે મુસાફરો આવી ઉતરેલા છે. ત્યાં બીજા બે મુસાફરોને ઉતરવા જેટલી જગ્યા હજી ખાલી હતી.

દુકાનનો માલીક ઘરમાં ન હતો. કંઈ કામસર બજાર ગયો હતો. તેથી એની સ્ત્રી દુકાનનું કામ કરતી હતી. શાન્તિલાલે તેને બોલાવી પૂછ્યું, “અહીં બે માણસને ઉતરવાની જગ્યા થશે?”

સ્ત્રી—તમે બંને બંને કાણુ છો ?

શાન્તિલાલ—હું આજુબાજુ છું, અને મારો સાથી શુદ્ધ છે.

સ્ત્રી—જો તમે બંને આજુબાજુ હોત તો કશી ચિન્તા ન હતી. પહેલેથીજ બીજા બે આજુબાજુ આવી ઉતરેલા છે. એ આજુબાજુ સાથે શુદ્ધ શી રીતે રહી શકે ? જો તમારો સાથી આ ઝાડોની નીચે રહેવું કબૂલ કરે, તો તમને ઘરમાં સગવડ કરી આપીશ.

શાન્તિલાલે શ્યામસુન્દરની તરફ જોઈ કહ્યું, “કહો શ્યામસુન્દર તમારી શી મરજી છે ?”

શ્યામસુન્દર—જુઓ, આ સામેની ઝૂંપડીમાં મજેની સાથે જગ્યા થાય એમ છે. હું એમાં સૂઈ રહીશ.

સ્ત્રી—પણ એમાં તો ગાય બાંધી છે.

શ્યામસુન્દર—તો ગાયને ઝાડની નીચે બાંધી દે.

સ્ત્રી—વાહ ઠીક કહ્યો છો. બોલતાંજરા શરમ પણ નથી આવતી, ગાયને ઝાડને નીચે બાંધુ, અને તમારી તે ઝૂંપડીમાં સ્થાપના કરી પૂજા કરે. જાણે અમારા ગુરુ ગોંસાધ બનીનેજ આવ્યા હોય ને ! પરદેશ નીકળ્યા છો, ને ઝાડની નીચે સુવા નથી ગમતું ?

શ્યામસુન્દર ઘણો અભિમાની હતો. સ્ત્રીની વાત સાંભળી એનો ક્રોધ ઉભરી આવ્યો. એણે શાન્તિલાલને પોકારી કહ્યું, “ચાલો અહીંથી, આપણે વસ્તીમાં જઈ ક્યાંએ સૂઈ રહીશું, અહીં આ હરગિશ પણ રહેવું નહિ.

શાન્તિલાલ ચાલવાથી થાકી ગયો હતો. રાત પણ વીતી ગઈ હતી. તેથી એણે કહ્યું, “તમે જાઓ, હું રાત્રિ અહીંઆજ ગુજરીશ.”

શાન્તિલાલનું કહેવું સાંભળી શાન્તિલાલ તેથીએ અત્યંત ખીજવાયો. તે બોલ્યો, “રહો, આજ પણ રહો, કાલ પણ રહો, બન્દો હવે રૂખસદ લે છે. આ બન્દા સાથે ફરી તમારી મુલાકાત થશે નહિ. સમજ્યા” એમ કહી શ્યામસુન્દર ઉડી ચાલતો થયો. શાન્તિલાલ ઘરમાં જઈ બેઠો.

શ્યામસુન્દર જરા દૂર જઈ અટક્યો. એને ખાતરી હતી કે હું ખીજવાઇને ચાલી આવ્યો છું, એટલે શાન્તિલાલ જરૂર મને બોલાવશે. શાન્તિલાલને બોલાવવાની ઇચ્છા હતી, પણ તે એના સ્વભાવથી સારી રીતે જાણીતો થઈ ગયો હતો. એથી તે નિશ્ચિંત થઈ બેસી રહ્યો. તેને પણ ખાતરી હતી કે થોડીવારમાંજ શ્યામસુન્દર પાછો આવી પહોંચશે. આખરે એમજ થયું. શ્યામસુન્દર કોઈ જગાએ થોડીવાર ઉભો રહી વિચારવા લાગ્યો, “બોલાવ્યા વિના પાછા ત્યાં શી રીતે જવાય ? રાત પણ અંધારી છે. આ રસ્તેથી કોઈ જતું આવતું પણ નથી જણાતું. રોશની વિના આ વખતે વસ્તીમાં જવું પણ અસંભવિત છે. વસ્તીવાળા લોક પણ અત્યારે આ રસ્તેથી ગયા છે, તે હાથમાં ફાનસ લઈને ગયા છે.” આવી રીતે વિચાર કરતો એક બે કદમ પાછળ હસતો શ્યામસુન્દર પાછો તે દૂકાનની પાસે આવી પહોંચ્યો. એણે શાન્તિલાલને બોલાવી કહ્યું, “સાંભળો શાન્તિલાલ ! તમને ઘણું દૂરથી હું મારી સાથે લાવ્યો છું. રાતે તમને એકલા છોડી ખીજી જગાએ જવું અન્યાય કરવા જેવું છે, એમ વિચારી હું પાછો ફર્યો છું. તું ઘરમાં રહે. શું કર ? હું ઝાડની નીચે પડી રહીશ.” શ્યામસુન્દરે પોતાના મન સાથે

વિચારું, “આપણે બંનેજ ઝાઝની નીચે સૂઈશું, નહિ તો આખી રાત્રી
ઝાઝ બચવામાંજ વીતાડીશ. હું ન સૂઈશ, તો સાથે બીજાને
પણ સૂવા દઈશ નહિ.

એ વાત પ્રથમથીજ કહી દીધી છે કે શાન્તિલાલના પહેરેલાં
કપડાં સાફ ન હતાં. જે ઘરમાં તે ઉતર્યો છે. તેમાં એ બ્રાહ્મણ પહે-
લેથીજ આવી ઉતરેલા છે. એ પણ સાથે કહી દેવું જરૂરનું છે કે
તે બંને બ્રાહ્મણના કપડાં ચોક્કસ હતાં. એ બંનેની પરસ્પરની
વાતચિત્તથી શાન્તિલાલને માલૂમ પડ્યું કે એ બંને મુંબાઈની
કોલેજમાં ભણે છે. વેકેશન વીતતાં તે પાછા મુંબાઈ જાય છે.
પ્રથમ સૂર્યપુર જઈ ત્યાંથી રેલ્વે માર્ગે મુંબાઈ જવાનો તેમનો
ધરાદો છે. દુકાનદારની સ્ત્રી તનમનથી તેનાં રસોઈ પાણી કરવાની
તદબ્ધિરમાં લાગી છે, અને ઘરની અંદર તેમને સૂવા માટે પલંગ
વગેરેનો પણ અદ્યોત્ત કરી રહી છે. શાન્તિલાલ એને કંઈ પૂછવા
મનગ્રસ્ત કરતો, પણ તેના પર તે કંઈ ધ્યાન આપતી ન હતી.
એ ત્રણ વાર પૂછતાં એક વાર જવાબ આપતી. શાન્તિલાલે પૂછ્યું
“હું રસોઈ ક્યાં આગળ બનાવું વાર?” સ્ત્રીએ કહ્યું, “પહેલું ઇંટો
પડી છે, તે લો અને આ ઘરના કોઈ ખુણામાં ચૂલો બનાવો. ચોટા
તમારે હાથે કરવો પડશે. જુઓ, પેલાં માટીનાં વાસણ પડ્યાં છે,
તેમાંથી એક લઈ લો. બહાર વાડામાં લાકડાં છે, તે લઈ આવી
રસોઈ બનાવો, અને ખાઓ.” એમ કહી તે પેલા નવ યુવક
બ્રાહ્મણને માટે વાસણ પાણી લાકડાં વગેરે ખુદ જતે લઈ આવી.

સ્ત્રીની વાત સાંભળી ક્રોધથી શાન્તિલાલનું આખું શરીર
સળગી ઉઠ્યું. એણે બીજવાઈ જોરમાં કહ્યું, “હું જ્યારે સર્વ કામ
મારે હાથે કરી લઈશ, ત્યારે અહીં રહેવાથી ફાયદો શો?”

દૂકાનદારની સ્ત્રીએ મીઠાં બોલમાં કહ્યું, “અહીં રહેવાથી તમને કંઈ ફાયદો નથી. જ્યાં ફાયદો થાય, જ્યાં સુવાને માટે પલંગ મળે, ત્યાં ખુશીથી જાઓ. હું તો તમને બોલાવવા નથી આવી. પાસે પૈસા તો છે નહિ, ને અમીરી બતાવવા આવ્યા.”

શાન્તિલાલને સમજાયું કે અહીં કોઈ કરવાથી કામ ચાલશે નહિ. આ કંઈ આપણું ઘર નથી, કે જે કહીશ તે સહન કરે. એમ સમજી પોતાનો કોધાગ્નિ મનમાં જ ઝૂંઝાવી, બનાવટી હસવું બતાવી બોલ્યો, “તું આમ ખફા થશે તો કામ શી રીતે ચાલશે ? તારા બગડવાથી હમણા અમને ઊંઝા રહેવાની પણ ક્યાંએ જગા મળનાર નથી.”

શાન્તિલાલની વાત પૂરી થતાં ન થતાં દૂકાનદારની સ્ત્રીએ તોરમાં ને તોરમાં કહ્યું, “મને મળેક છટાની વાત સારી લાગતી નથી. કંઈ ખાવાની ઇચ્છા હોય, તો જાનામાના ઇંટો લઈ ચૂનો બનાવી રસોઈ બનાવો ને ખાઓ. નહિતો અહીંથી ફર્ય કરો, સમજ્યા ?

શાન્તિલાલને હવે અહીં રહેવું દુરસ્ત લાગ્યું નહિ. એણે બીજવાઘ ઉચ્ચસ્વરે કહ્યું, “તું તારા મનમાં એમ સમજતી હશે કે આ દૂકાન સિવાય બીજી કોઈ દૂકાનજ નથી, ત્યારે હવે અમે જઈએ છીએ. એમ કહી શાન્તિલાલ પોતાનો સામાન લઈ બહાર નીકળવા જતો હતો, એટલામાં દૂકાનદાર આવી પહોંચ્યો. માથાપરથી સોદાની ગાંસડી નીચે મૂકી બોલ્યો, “તમે લોક આવડો બધો શોરશા સાર કરો છો ?” એની સ્ત્રીએ કહ્યું, “જુઓને કોણ જાણે ક્યાંથી આ ચીજાઈ રહેલો બામ્હણ આવ્યો છે, જાણે ક્યાંએનો નવાબ હોય તેમ તે હાથે ચૂલો ચોકા કરી રસોઈ બનાવવાની ના પાડે છે.”

દૂકાનદારે શાન્તિલાલની તરફ જોઈ કહ્યું, “ તમે નાનના કાણુ છો ? ”

શાન્તિલાલ—હું બ્રાહ્મણ છું.

દૂકાનદાર—બ્રાહ્મણ છો ? ત્યારે તો પ્રણામ. હું હમણાં ચૂલોં ચોકો કરી આપું છું. ખેસો, જાઓછો ક્યાં ?

શાન્તિલાલ જગા જોઈ નીચે ખેડો.

શ્યામસુન્દરે દૂકાનદારને સંભળાવી કહ્યું, “ ભાઈ અમે બહુ જગાએ ફર્યા, પણ આવી ગર્વથી ભરેલી સ્ત્રી તો ક્યાંએ જોઈ નહિ. અમને લોકોને રહેવાને માટે જગ્યા આપતી નથી, કે ખેસવાને માટે એક ચટાઈ પણ આપતી નથી, અમે જઈએ નહિ તો શું કરીએ ? ”

જે બે બ્રાહ્મણોની સેવામાં સ્ત્રી તનમનથી લાગી હતી, તે બંને નવયુવક હતા. તે બંનેની ઉંમર ૧૯-૨૦ વર્ષથી વધારે ન હતી. જે વખતે દૂકાનદાર અને શાન્તિલાલ વચ્ચે વાતચિત્ત થતી હતી. તે વખતે તે બંને સાયંસંધ્યા કરવામાં મસ્ત બન્યા હતા. એક અત્યંત કોમલ સ્વરથી ઇશ્વરનું ગુણગાન કરતો હતો. બીજાને પીજો સતૃષ્ણનયન થઈ જરા વાર દૂકાનદારની સ્ત્રીના મ્હોં તરફ, ત્યારે જરા વાર પોતાના સથીની તરફ સભય દૃષ્ટિથી જોતો હતો.

દૂકાનદારના આવતાંજ જે મહાશયની નજર હવામાં ઝોંકા ખાતી હોઈ દીવાની જ્યોતને પેડે આંદોલિત થઈ રહી હતી, તે પોતાની દૃષ્ટિને સ્થિર કરી એકાગ્રચિત્તથી ધ્યાનમાં નિમગ્ન થઈ ગયો. દૂકાનદારે એ બંનેને ધ્યાનસ્થ જોઈ પૂછ્યું, “ આ બંને કાણુ છે ? ”

સ્ત્રી ખોલી—એ બંને બ્રાહ્મણ છે, કૌલેજમાં ભણે છે. અત્યારે એમને કંઈ પૂછગાંઈ કરશે નહિ. એઓ હરિનું નામ લે છે.

દૂકાનદારે જોઈકંઈ વિસ્મિત થતાં કહ્યું થઈ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું “એને મારી દૂકાનમાં શા સાર વાસો આપ્યો? તને કાણે કહ્યું કે એ બ્રાહ્મણ છે? જોતી નથી, એ તો કાંઈ દોંગી છે, એમની કાંઈ નાતજાતજ નથી.

એમ કહી તેણે પેલા બંને નવયુવકોને કહ્યું, “આપ બ્રાહ્મણ હો કે ગમે તે હો, પણ અત્યારે મારી દૂકાનમાંથી ચાલ્યા જાઓ. મારી દૂકાનમાં આપને રસોઈ કરવાની જગ્યા મળશે નહિ” દૂકાનદારની વાત સાંભળી બંને યુવક ધ્યાન ભંગ થયા. આંખો ખોલી જોયું, તો સામે કોઠાથી તપેલો એક પાંચ હાથ લાંબો જુવાન ઉભો હતો, અને પોતાને અહીંથી ચાલ્યા જવાને કહે છે. અંધારી રાત, ઓગળાણ પીછાનું કાંઈ સ્થાન નહિ. મિચારા જાણે પણ ક્યાં?

બંનેએ હાથ જોડી કહ્યું, “કાણે કહ્યું કે અમે બ્રાહ્મણ નથી? અમે કૌલેજમાં ભણીએ છીએ. કાલે સવારે કૌલેજ ઉઘાડશે, તેથી અમે અમારા વિષય તાજ કરીએ છીએ.

દૂકાનદાર—વિષય યાદ કરો કે ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરો. મારે ત્યાં નમને રહેવા માટે જગ્યા મળશે નહિ.

આ બંને યુવકોમાં જે ચંચલ નજરે આમ તેમ જોયા કરતો, હતો, તેના મનમાં ‘મારી ઉપર એ વધારે ગુસ્સે છે’ એમ સમજી તે ગૂપચૂપ માથું નીચું રાખી એમની વાત સાંભળતો હતો. દૂકાનદારે એ બંનેને જવાની ચળવળ કરતા ન જોતાં જે ખડીતો હતો, તેનો

હાથ પકડી કહ્યું, “તમારું બહેનર ચ્હાતા હો, તો એકદમ અહીંથી ચાલ્યા જાઓ, નહિંથી પછી બખેડો થશે. સમજ્યા?” આમ કહી તેણે ધરના એક ખૂણા તરફ જોયું. ખૂણામાં વાંસની એક મજબૂત લાકડી પડી હતી.

બંને યુવકો પણ તે ખૂણા તરફ જોઇ જાનામાના બહાર નીકળી ગયા.

જ્યારે ઘર ખાલી થઇ ગયું, ત્યારે દુકાનદારે ધુરકતી નજરે પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું, “આટલી બધી ધામધમ શા સાર કરતી હતી. જાણે કોઈ મેહેમાન ન આવ્યા હોય ! એ બંને કોણ તારા ભાઈઆઈ હતા, જે દુકાનનું કામ છોડી તે બંનેની સેવામાં તનમનથી લાગી હતી! અને આ બંને ભણા માણસને અહીંથી રૂખસદ આપતી હતી?”

એની સ્ત્રી જાનીમાની ઉભી રહી. જણાવું હતું કે પોતાની સ્ત્રીની સાથે વાત કરતાં પણ દુકાનદાર ખૂણામાં પડેલી વાંસની લાકડી તરફ વારંવાર જતો હતો.

આવી રીતે બખેડો મટી જતાં દુકાનદાર ખીટી ખીચા બેઠો. શાન્તિલાલ રસોઈ બનાવવાની ફિકરમાં વળગ્યો. શ્યામસુન્દર “જે લખ્યા વિધિએ લેખ, કહો કેમ ફરશે?” એ ગીતને ધુમાવતો હતો. પેલા બંને યુવકો અહીંથી નીકળી ખીજે ક્યાંએ ઉતારો શોધવા ગયા.

એ બંનેના ચાલ્યા જવાથી શ્યામસુન્દરને પણ ઘરમાં રહેવા જગ્યા મળી. શાન્તિલાલ રસોઈ બનાવી રહ્યો, એટલે બંને જણ બોજન કરી સૂઈ ગયા.

શાન્તિલાલને પોતાના ધરની ચિન્તામાં ઉંઘ આવી નહિ. શ્યામસુન્દર ખીજાના પર પડતાંની સાથેજ ધોરવા લાગ્યો. સર્વ લોક નિદ્રાદેવીની ગોદમાં વિશ્રામ લઇ રહ્યા હતા. કેવળ શાન્તિલાલજ અત્યારે જાગતો હતો. એક તો દુકાનનું રહેઠાણ ચારે તરફ ખુલ્લું હતું. દુકાનની આજૂબાજુ મોટાં મોટાં ઝાડો હતા. જરા પણ પાંદડાં ખખડે કે શાન્તિલાલ ચોંકી ઉઠતો. ઉંઘેરો ધરની અંદર આમ તેમ દોડતા હતા. તેમના ખખડાટથી પણ શાન્તિલાલને ઝડીક લાગતી. આથી તે “યશમસુન્દર, શ્યામસુન્દર” કહી તેને જગાડવા લાગ્યો. શ્યામસુન્દરે કહ્યું, “તું તો મને કાયર કરે છે વાર !”

શાન્તિલાલ—શ્યામસુન્દર ઉઠ, એકવાર તંબાકુ ખા. પરદેશમાં આટલી બધી ઉંઘ શા કામની ?

શ્યામસુન્દર—પરદેશમાં ઉંઘવું સારું નહિ ! શા માટે સારું નહિ ? મારી પાસે શું છે જે ચોર ચોરી જશે ?

શાન્તિલાલ—તેમ નથી. હું તમારી સાથે પરદેશમાં આવ્યો છું. તમે કિસમી છો. જ્યાં જશો, ત્યાં ચાર પૈસા કમાઇ શકશો. પણ મારી પાસે એક પણ કિસમ નથી. જે તમે મને સારંગી વગાડતા શીખવી દો, તો હું તમારો જન્મભરતો ઋણી થઇશ.

શ્યામસુન્દર ગાવા બળવવાનું નામ સાંભળતાંજ પ્રસન્ન થઇ ખેલી ઉઠ્યો “હા, હું જરૂર શીખવીશ એને માટે તું ચિન્તા કરીશ મા. શું આજથીજ આરંભ કરવો છે ?”

શાન્તિલાલ—શુભસ્ય શોઘમ્ જ્યારે શીખવુંજ છે, ત્યારે આજથીજ શા સારું આરંભ ન કરવો.

શ્યામસુંદર તરત ખેડો થયો. સારંગી લઈ એ ચાર વાર તેની ખીટીએને અફાળ થોક કરી વગાડવા લાગ્યો. એણે શાન્તિલાલને કહ્યું, “ખૂબ સાવધાન થઈ સાંભળો. હું જેવી રીતે વગાડું છું તથા ગાઉં છું, તે પર સારી રીતે ધ્યાન આપતાં તમે તરત શીખી શકશો. ગાવું વગાડવું કંઈ સહેલું નથી, કે તે તરત આવડી જાય. કેટલાએ અમીર લોક એની પાછળ પોતાનું સર્વસ્વ ફના કરે છે, તો પણ તેમને નથી આવડતું.” એમ કહી શ્યામસુંદર સારંગીના સુરમાં સુર મેળવી ગાવા લાગ્યો. “જે લખ્યા વિધિએ લેખ કહો કેમ ફરશે આવળના કાંટા કહો કદી કેમ ટળશે.” શાન્તિલાલની આંખો આખરે મીંચાવા લાગી.

કુમળું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે.

સૂર્યપુરની આબુઆબુના પ્રદેશમાં જ્યકુમાર ચક્રવર્તી એકે પ્રસિદ્ધ ધનવાન સદ્ગૃહસ્થ ગણાતો હતો. એની પાસે આપદાદા તરફથી મળેલું ધન તો ખડુ ન હતું. પણ બળવા વખતે કમીસેરિયટ ડીપાર્ટમેન્ટમાં (મોદી ખાતામાં) નોકરી મળી હતી, અને એ નોકરીમાં એણે સારા પૈસા પેદા કર્યા. થોડાજ દિવસમાં તે માલદાર થઈ ગયો. જે લોક પોતાના પસીનાની કમખથી પૈસા પેદા કરે છે, તેઓ ધણે ભાગે કૃપણ હોય છે. પણ જ્યકુમારમાં તેવો દોષ ન હતો. તે સારાં કામોમાં ધણે ખર્ચ કરતો હતો. દેવ-સેવા અને અતિથિ-સેવામાં એની અતિ શ્રદ્ધા હતી. એને ત્યાં દરેક તહેવાર ઉત્સવ ઉજવવામાં આવતો હતો. તેમાં શ્રીકૃષ્ણ જન્મોત્સવ, પારણાં, નથા નવરાત્રનાં ઉત્સવો ઘણી સારી રીતે ઉજવાતા. સનાતન ધર્મ પર તેને ઘણી શ્રદ્ધા હતી. સારાંશ એકે તે એક ચૂસ્ત સનાતન ધર્મી હોવા છતાં પણ વખતને અનુસરી ચાલવાવાળો હતો. અર્થાત્ પૈસા કમાતી વખતે તે ધર્મ-અધર્મનો વિચાર કરતો ન હતો. આ પૈસા લેવા ઉચિત છે કે નહિ, તે પર તે ધ્યાન આપતો ન હતો. પૈસા લેવામાં અસ્વીકાર કરવો એ તે સમજતોજ ન હતો. એની એવી માન્યતા હતી કે મળેલા પૈસાનો કંઈ ભાગ દેવ-સેવા કે અતિથિ-સેવામાં વાપરવાથી હું નિર્દોષ થઈશ. જ્યારથી એની સ્ત્રીનો

એક દ્રષ્ટિ કરજો.

મયું પુણ્ય પ્રગટ થયા પછી દીવાળીના પુણ્યની તૈયારી માટે આ પુણ્ય બની શકયું તેટલું જલદી પ્રગટ કર્યું છે. અમારા કેટલાક બાંધુઓ તરફથી વાર્ષિક મૂલ્યમાં વધારો કરી પુણ્યહારને ફરી સચિત્ર કરવાની માગણી થઈ છે પણ સર્વની ઇચ્છા શિવાય તેમ કરવું યોગ્ય ન લાગવાથી એ સુચનાનો સ્વીકાર કર્યો નથી. તો પણ હાલની સ્થિતિમાં “પુણ્યહાર” ચાલુ રાખી શકાય નહિ. “પુણ્યહાર” ના શરૂઆતથીજ આહક છે તેને ધારા મુજબ માત્ર ચૌદ આનાનુંજ વી૦ પી૦ કરવામાં આવશે પણ આવતા વર્ષથીજ જેઓ આહક થશે તેમને રૂપિયા એકનું વી પી. કરીશું માટે દરેક બાંધુને વિનંતિ છે કે તેમણે પોતાના મિત્રો અને સ્નેહીઓને તુરતજ આહક કરી ભેટનો લાભ અપાવી પોતે પણ ઈનામમાળાનો લાભ મેળવવો. જેમને આવતે વર્ષે આહક રહેવા ઇચ્છા ન હોય તેમણે કૃપા કરી એક કાંટી તુરત ખમર આપવી. “સરસ્વતી” માળા પણ દુકં સમયમાંજ પ્રગટ થશે. વી. પી. સ્વીકારવા ઇચ્છા ન હોય તેમણે તુરતજ ખમર આપવી નાહકના નુકશાનમાં ઉતારનારના નામો પ્રગટ કરવાની દીવગીરી ભરી ફરજ પડશે.”

“પ્રયોજક”

દુશ્મનોપર ગોળીઓ.

લડાઈમાં ગોળીઓ વગર દુશ્મનો મરતા નથી શરીર પર રોગ અને નમળાઈ રૂપ દુશ્મનોના ઘસારાને હઠાવવાને તથા તેઓને નાશ કરવાને આતંક નિગ્રહ ગોળીઓનો ઉપયોગ કરનાર માણસ પુરી ક્ષતેહ મેળવે છે. હાથથી જવા લાગેલા શરીરરૂપ કિલ્લાને બરાબર પોતાના કબજામાં રાખી શકે છે. એટલુંજ નહિ પણ લાંબી મુદતે પણ ખડ ખડે નહિ એવી રીતે તેને મજબુત બનાવી શકે છે.

આ ગોળીઓ પાત્રન શક્તિને સુધારે છે લોહી તથા વીર્યના દરેક જાતના વિકારને દુર કરે છે અને શરીરમાં તેજ તથા તાકાત આપે છે.

કિંમત ગોળી ૩૨ની ૩બી ૧નો રૂ. ૧ એક વધારે વિગત જણવાને પ્રાઇસલિસ્ટ મંગાવો.

વૈદ્યશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવીંદજી,

સુરતના એન્ટ- ડિસેઝરમ ડિમેદરામ ગંપાબજર સુરત.	} માલેક આતંકનિગ્રહ આપધાલય. જામનગર કાઠિયાવાડ.

(૧) પદ્મલતા યાને કંટકમા ગુલાબ-વિર, કર્ણા અને અંગાર રસથી ભરભુર વાંચના લાયક અત્યુત્તમ નવલ કથા અનાથ સુરેંદ્ર, કુર કાળસીંહ, પ્રેમની તળી, પદ્મલતાનું સાહસ, પ્રેમીઓની પરાકાષ્ટા, વિરેંદ્રની વિરતા, બધું ભાવ, ભાષ કે રસોષ ? બાપ કે સાપ ? કંટાંમાં ગુલાબ કળી દત્યાદી વિષયોનું સચોટ ગુંથન કર્યું છે. પૃષ્ઠ ૪૫૦, પાકુ બાઇન્ડીંગ, બે સોનેરી નામો છતાં કિંમત માત્ર ૧-૪-૦

(૨) કળીયુગની સતી-ભાગ ૧-૨. દુષ્ટ દોસ્તની બદદાનત ફેસનેબલ માલતી, નાટકમાં ગભરામણ, વૃદ્ધ વજ્રલાલ, કીશોર અને સરલા વગેરે પાત્રો છે. માત્ર એક આનાની ટીકીટ મોકલવાથી બન્ને ભાગ મોકલીશું.

(૩) વિપલતા ભાગ ૧-૨-૩-આ પુસ્તક અંગાળાના સુપ્રસિદ્ધ લેખક બાપુ બંકિમચંદ્રની કલમથી લખાયેલું છે તેનો છડાદાર ભાષામાં ગુજરાતીમાં અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. મધપાનના ભયંકર પરીણામ સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય, વિધવા વિવાહ વગેરે મુખ્ય વિષયો છે. પૃષ્ઠ ૨૭૦. ત્રણે ભાગ મળી કિંમત માત્ર બાર આના.

(૪) લતા અને લાલિતા-ભાગ ૧-૨ દરેક ભાગમાં પૃષ્ઠ ૨૦૦. તથા ચાર સુંદર ફોટા. દરેક ભાગની કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પાકુ બાઇન્ડીંગ સોનેરી નામ. અંગ્રેજી કુમારીકાના પ્રેમ દર્શનથી આર્ય બાળા ઉપર કેવી અસર થાય છે. કેળવાયેલા પુત્રને ચોક્કસ કન્યા સાથે પરણાવનાર પિતા, શોભના અને રમાનું રનેહ દર્શન અવશ્ય જોવા લાયક છે.

જરીવાલા એન્ડ કંપની. બેંગલુરુ-સુરત.

જાણો છો ?

કે,

આ આશ્રમમાં હિંદુ જાતીનાં ૧૦૦ અનાથ બાળકો
અને અશક્તો હિંદુ વર્ણ વ્યવસ્થા પ્રમાણે
પણાતાં હોવાથી આર્થિક સહાયની
ધણીજ જરૂર છે.

૩૧. ૨૦૦) અન્નદાન ખાતે આપી દર વરસે એક દીવસ
અનાથોને જમાડો, અને નામની તખતી ચે ડાવી
અમર નામ કરો.

૩૧. ૨૫) જૌદાન ખાતે આપી અનાથોને દુધ પાચો અને
ખેડપર નામ લખાવી ચાકગીરી રખાવો.

દરેક જાતનાં દાન લેવાય છે, દરેક વસ્તુના દાનની
જરૂર છે. દરેક દાનની પાવતી મળે છે. એક રૂપીએ અને
તેથી વધારે અપનાનાં નામ અઠવાડીક પેપરમાં તથા
વાર્ષિક રીપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે.

દાન મોકલી રીપોર્ટ મંગાવવા લખો:—

મંત્રી-હિન્દુ અનાથાશ્રમ-

નડીઆદ.

દશાશ્રીમાળી હિતેચ્છુ (માસિક)

વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧ ટપાલ ખર્ચ સાથે પરદેશ
માટે રૂા ૧-૩-૦

દશાશ્રીમાળી ગ્રાંતિ સંબંધી જાણવા જેવી હકીકતથી બરપૂર, ઐક્ય, કોન્ફરન્સ, વસતી પત્રક, કેળવણી, હાનિકારક રિવાજો, સ્ત્રીઓ, અને પુરૂષો માટે ધરમથુ અને ખીજ ઉદ્યોગો, દશાશ્રીમાળી ડીરેક્ટરી, ગ્રાંતિઓના ઇતિહાસ. જુદી જુદી જગ્યાના ધારા અને બધારણો, જાહેર સંસ્થાઓ, વિગેરે અનેક વિષયો સંબંધી વિદ્વાન બાઇઓના લેખો આવવાનું નિઃસ્વાર્થ નિકળતા ઉપલા માસિકના ગ્રાહક થવાની દરેક દશાશ્રીમાળીની ફરજ છે. તમામ વહીવટોને ઉપયોગી છે. નમુનાનો અંક મફત. લખો- ઓનરરી તંત્રી

મોહનલાલ નાગજી ચીનાઇ.
ડીરેક્ટર પ્લીડર ધોરાજી.

જંગી ઉઠાવ. નકલથી સાવધાન રહેજો.

જુલાઇની ગોળીઓ—ઘણીજ અકસીર, સુંદર, તેમજ સસ્તી શીશી ૧ની કીમત ૦-૧૦-૦ વાપરીને ખાત્રી કરો વેપારીઓને સારૂ કમીશન આપવાનાં આવશે.

ગિયુજીવન—ખાળકો માટે પૌષ્ટીક દવા છે. શીશીની કીમત ૦-૧૨-૦

ઓનરબેટીક પીલ્સ—સ્વાદીષ્ટ, પાચક તેમજ શક્તિવદ્ધક છે. ગોળી ૫૦૦ની શીશીની કામત ૧-૦-૦

સોલ એન્ટ
સી. જી. શાહ,
કરમસદ, (ખેડા) }

વધુ માટે લખો:—

ડૉ. બા. કે. શાહ
મુ. નાર. પી. સી. રેલ્વે

પૃથ્વીપરનું અમૃત !

સહાયતા પૌષ્ટિક પીલ્સ-ગમે તે કારણથી શુમાટેલી તાકાદ પાછી લાવી પુરૂષાતન કાયમ રાખે છે. વીર્ય ઘટ બનાવી નબળાને બળવાન બનાવે છે. કી. જે. જી. દરને ૧-૦-૦ પોષ્ટ પે. જી. બ્લુ સામટી લેનારને કમીશન.

ચીમનલાલ ડા. ઠક્કર.

અનગઢ (જીલ્લા રેવ.કાંઠા)

બાટલીવાલાની કચીનીની ટેબલેટસ ૧ એનની ૧૦૦ બાટલીવાલાની કચીનીની ટેબલેટસ ૨ એનની ૧૦૦ બાટલીવાલાનું એન્યુમીક્ષચર, તાવ, મેલેરીયા વી. માટે. બાટલીવાલાની ટોનીક પીલ્સ, શીકા એહેરાવાલા અને નાતવાનો માટે. બાટલીવાલાનો દુધ પાઉડર દાંતોની બાલવણી માટે. બાટલીવાલાનો દરાજ તથા કીડ કવચ માટે મલમ. દરેક દવા વેચનારને ત્યાંથી મળી શકશે. અથવા ડાક્ટર એચ. એલ. બાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કો. લી. નાં. ૪૩૧ વરલી. દાદર મુંબઈ મધેથી મલી શકશે.

તદન મરૂત મળતું

દંપતી ધર્મ માસિક પત્ર.

ઉત્તમ વાંચન પૂરું પાડનારું અત્યુત્તમ માસિક; જેમાં વિક્ષાનોના લેખ આવશે. લવાજમ બલકુલ નહિ. પોસ્ટ ખચ માટે ચાર આના. (હીંદુસ્તાન બહાર નવ આના) મોકલી મંગાવો. હજારો ગ્રાહક થયા છે બહેર ખબર માટે ઉત્તમ સાધન. નમુના મટે અર્ધા આનાની ટીકીટ મોકલવી.

મેનેજર-‘દંપતી ધર્મ’

અમદાવાદ.

શ્રી રામાશ્રિત ગાયનશાળા.

હાર્મોનિયમ, તબલા તથા સંગીતનું દરેક કામ દુકં
મુદતમાં શીખવવામાં આવે છે.

હે. કેળાપીઠ—સુરત.

સામાજિક, નૈતિક, ધાર્મિક, વ્યવહારિક, અને તાત્વીક
વિષયોને ઉત્તમ રીતે પ્રતિપાદન કરતું, ગમત સાથે જ્ઞાન આપતું
જાહેર પત્રોના ઉચ્ચ અભિપ્રાય ધરાવતું. સાદું અને સસ્તું સચિત્ર
માસિક પત્ર ડહાપણ જે રસમય કાવ્યો, દિલકસ વાર્તાઓ તથા
લેખો સાથે દર અંગ્રેજી માસની શરૂઆતમાં બહાર પડે છે.

વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦ ટપાલ ખર્ચ રૂ. ૦-૪-૦.

નમુનાની કોપી રૂ. ૦-૨-૦

જાહેર અખર માટે આ પત્ર એક ઉત્તમ સાધન છે.
બાવતાલ માટે પત્ર વ્યવહાર કરી આજેજ ખુલાસો મંગાવો.

વિઝડમ ઓશીસ—જામનગર (કાઠિયાવાડ)

તાકીદે ગ્રાહક થાઓ !

‘સાંપ્રત-સમય’

સ્થાનિક ૦-૫-૦ બહારગામ ૦-૯-૦ લઘુ ચાલુ કરવામાં આવે
છે. ધણાજ ઉત્તમ લેખોથી ભરપૂર અને બોધદાયક માસિકના તાકીદે
ગ્રાહક થાઓ.

લખો:—

સસ્તુ કાર્યાલય.

ગાંધીનગર વાયા ભરૂચ.

(૫) ચિતોડનો ઘેરો-રજપુતોનો રણોત્સાહ તથા અકપરની ઉદારતા, વીમળાની બહાદુરી વગેરે બતાવતું નાનકડું આતીશાંસીક નોવેલ છે કીમત માત્ર ત્રણ આના પોસ્ટેજ ૦-૦-૬

(૬) કીમંત છત્રપતિ સંભાળ મહારાજ- કીમંત અને શારીરીક શક્તિમાં સંભાળએ હલ જરી છે. શાહનદી રોશન આરોનો પ્રેમ. તુલસીબાઈની કપટી પ્રેમ જાગ વગેરેનો હૃદય વેધક ચિતાર સામે ઉમેરો દેખાય છે. શૃંગાર અને વીર રસ પ્રાધાન્ય હોવાથી ખાસ વાચવા લાયક છે. રૂપ ૦ પૃષ્ઠ. પાકુ બાઈ-ડીંગ, સોનેરી નામ છતાં મૂલ્ય માત્ર બાર આના.

(૭) ગુરજહાં અથવા સન્તરની સદીની શહેનશાહ બાનુ-દુનિયાની સૌંદર્યવાન સ્ત્રીઓમાંની એક હતી. જહાંગીર જેવો બાદશાહ તેના પતિનું ખુન કરાવી તેની સાથે પરણે એમાં નરલ નહોતું પ્રેમરસ ભરીત ખસ વાંચવા યોગ્ય છે. મૂલ્ય ત્રણ આના. પોસ્ટેજ ૦-૦-૬

દરેક પુસ્તકનું પોસ્ટેજ વી. પી. જુદુ. આઠ આનાથી ઓછા ઓડર માટે પોસ્ટની ટીકીટ બીડવી.

લખો:-જરીવાલા એન્ડ કું. બેગમપુરા-સુરત.

આ પુસ્તકમાં ચાલુ વાર્તા સંસાર મંજરીના પાના ૬૫૧ી-૮૪૨ સુધી સુરત બાગાનલાવપર આવેલા “રાંદેર” પ્રીન્ડીંગ પ્રેસમાં રતીલાલ દુર્લભદાસે છાપ્યા. અને પાના ૧થી ૮ સુધી અને ટાઇટલ પેજ સુરત-ખપાડીયા ચકલા તાસવાળાની પોળમાં હકીમી નારાયણની વાડીમાં આવેલા “જૈન ત્રિજંય” પ્રીન્ડીંગ પ્રેસમાં મુળચંદ કસનદાસ કાપડીઆ એ છાપ્યા અને સુરત બેગમપુરામાંથી ચંપકલાલ ગીરધરલાલ જરીવાલાએ પ્રસીધ કર્યું-

ઈનામો ! સુંદર ભેટો ! ઈનામો

અમારા કાર્યાલય તરફથી “પુષ્પહાર” અને “સરસ્વત વાર્તામાળા” નામની બે વાર્તામાળાઓ બહાર પડે છે. પુષ્પહારનું વાર્ષિક મૂલ્ય માત્ર ચાર આના છે અને “સરસ્વતી” માળાનું મૂલ્ય ૧ રૂ-૦ છે. બંનેમાંથી કોઈ પણ માળાના ગ્રાહકો વધારનારને નીચે મુજબ કીમતી ઈનામે આપવામાં આવશે. ગ્રાહક વધારવા માટે હેંડઆઉટ વગેરે મેનેજરને લખવાથી મોકલવામાં આવશે. ગ્રાહક વધારનાર પુષ્પહારનો ગ્રાહક હોવા જોઈએ વાર્ષિક મૂલ્ય મળી ગયા પછીજ ભેટો મોકલવામાં આવશે. ભેટનું પોષ્ટ ખર્ચ મેજવનારને શીસ્ત વર્ગ.

૧	૨૦	ગ્રાહક વધારનારને	એક સસ્ક્રોપ શીસ્તમ વડીયાળ
૨	૧૫	”	” સુંદર ઇન્ડીપેન
૩	૧૦	”	” એક ચાંદીનો અઢાડો
૪	૫	”	” સુગંધીદાર ત્રણ સામુનું બાકસ
૫	૮	”	” પુષ્પહાર આપું વર્ષ મફત.
૬	૭	”	” સુગંધીદાર હેરઆઇલની બાટલી
૭	૬	”	” અત્યુત્તમ મેન્ટની ઝીંગી.
૮	૫	”	” ચાંદીનું એક ફાલર બટન
”	૮	”	” સા પુટની સચિત વાર્તાની બુકો
૧૦	૩	”	” મુલમુલ માસિકના ત્રણ અંકો
૧૧	૨	”	” એક ફ્રેન્સી રમાલ

લખો:-“પુષ્પહાર” ઓફીસ.

બેગમપુરા-સુરત.

